

DE OUDE DAGORDE VAN DE KARTUIZERS

WAS HET WEL AANGEWEEZEN OOK EEN KARTUIZER op te nemen onder de medewerkers van deze familie-hulde aan de nagedachtenis van den H. Benedictus? Indien de volgende bladzijden iets kunnen bijdragen tot het oplossen van dien twijfel, zullen zij hun doel bereikt hebben. Hoe leefden de Kartuziers van de eerste generaties? En, om ons onderwerp nog nauwer te omschrijven, welke waren de bestanddelen van den dag van een Kartuzier en in welke orde volgden deze bestanddelen elkander op in de verschillende tijden van het jaar? Om op deze vraag te antwoorden, moeten wij hoofdzakelijk te rade gaan bij den schrijver van de eerste compilatie van de gebruiken van de Orde. In zijn *Consuetudines* (c. 1127) heeft Guigo, vierde opvolger van den H. Bruno, een hoofdstuk uitsluitend aan onze kwestie gewijd, onder den titel: « Wanneer verlaat men de cel; over de nachtwake en over de dagorde »¹⁾.

¹⁾ « Quo tempore de cella exeatur, de vigiliis et distinctione horarum. » De tekst van de *Consuetudines Guigonis* is te vinden in de *Patrologie* van Migne, d. 153, k. 631 vv. Voor de *Consuetudines Basilii* (c. 1170) en de *Statuta Jancelini* (1222) gebruiken wij het MS. Parkm. B. 84. De *Statuta Antiqua* (1259), de *Nova Collectio* (1368) en de *Tertia Compilatio* (1509) worden geciteerd volgens de uitgave van Basel, 1510. De tekst van de *Consuetudines Guigonis* in de *Patrologie* is ontleend aan de uitgave van Dom Le Masson in zijn *Annales Ordinis Cartusiensis* (*Correria*, 1687). Over deze uitgave heeft Dom André Wilmart het volgende geschreven (*Revue Mabillon*, XVI, 1926, blz. 92, n. 34): « Une nouvelle édition des Coutumes est très désirable, celle de Dom Le Masson étant faussée par l'esprit de parti ». Dom Amand Degand (zie blz. 79 van het artikel van Dom Wilmart) heeft in een eigenhandige nota tegen deze beschuldiging protest aangetekend. Er zijn enkele varianten tussen de twee exemplaren van deze nota, beide eigenhandig, die hier vóór ons liggen. Wij geven den tekst die de laatste schijnt te zijn, maar voegen er de varianten tussen rechte haakjes bij. Ziehier dus wat Dom Degand schreef: « Cette accusation d'une édition faussée par l'esprit de parti, ne saurait être maintenue. Il faut distinguer entre le texte et le commentaire qui l'accompagne. Le texte, tout comme dans l'édition de Bâle, demande à être révisé d'après les manuscrits. Mais les altérations [add. : de détail] qu'il contient sont purement accidentelles [add. : et l'esprit de parti n'y est certainement pour rien]. Quant au Commentaire, bien qu'il contienne beaucoup d'excellentes choses, il est trop souvent

De eerste woorden van dit opschrift onderstrepen meteen het meest kenschetsende element van het Kartuizerleven, het element dat tevens het bijzonder standpunt is, vanwaar uit al de oefeningen van dat leven moeten beschouwd worden.

*

Tussen het opstaan en het ogenblik waarop men zich naar de kerk begaf voor het zingen van de metten, werd in de cel enigen tijd aan geestelijke oefeningen besteed. Men noemde dien tijd de nachtwake (*vigiliæ*). Het woord had dus voor den Kartuizer niet dezelfde betekenis als in den Regel van den H. Benedictus, waar het terugslaat op het koorofficie zelf, namelijk op de metten. De lengte van de nachtwake was veranderlijk. Van 1 November tot 1 Februari moest zij lang genoeg zijn om een derde van het psalterium « niet te vlug » te bidden. Van Pasen tot 13 September moest het juist mogelijk zijn de metten van O. L. Vrouw te zeggen. Tussen die twee perioden was er een overgangstijd waarin de nachtwake geleidelijk langer of korter werd.

Hier en op andere plaatsen vindt men uitdrukkingen, zoals : « Tijd genoeg om vijftig psalmen niet te vlug te zeggen; de nachtwake van vijftig psalmen; een tijdruimte waarin de zeven boetpsalmen kunnen geplaatst worden; lang genoeg om de vier eerste boetpsalmen te bidden; een tijdruimte die voldoende is voor de metten van O. L. Vrouw; een tijdruimte waarin een klein uur van den dag en twee uren van O. L. Vrouw kunnen gezegd worden »²⁾.

Deze en soortgelijke uitdrukkingen waren enkel bedoeld om verschillende tijdruimten bij benadering aan te duiden. Zij veronderstelden geen verplichting de vermelde gebeden te zeggen³⁾. De opmerking is niet zonder belang, want, behalve op de twee aangehaalde plaatsen, wordt in de *Consuetudines* van Guigo geen woord gerept over het officie van O. L. Vrouw⁴⁾.

tendantieux (sic). Il ne faut pas perdre de vue les circonstances dans lesquelles il fut composé. Dom Le Masson s'y propose avant tout d'atténuer le mauvais effet produit, jusque dans l'Ordre, par les attaques injustes [al. : peu loyales] de Rancé, et de montrer partout et toujours le *Cartusia numquam deformata*. C'est dans cette tâche difficile, non moins que louable, que Dom Le Masson dépasse plus d'une fois [al. : souvent] la mesure, et son commentaire ne peut plus être accepté les yeux fermés. Il importe aussi de tenir compte [al. : Il faut tenir compte aussi] de l'époque tardive [om. : tardive] à laquelle écrivait [al. : vivait] Dom Le Masson, 6 siècles après Guigues! [add. : c'était bien loin des origines!!]» Deze woorden van Dom Degand kunnen wij zonder voorbehoud ondertekenen. Wij willen er ook op wijzen, dat Dom Le Masson rond en eerlijk zijn onbevoegdheid als drukproevencorrector heeft erkend (zie, op de laatste pagina van zijn *Annales*, de nota die het tweede erratum voorafgaat). De bemerking van Dom Wilmart heeft trouwens niet den minsten graad van waarschijnlijkheid, indien men bedenkt dat de officiële uitgave van de *Consuetudines Guigonis* door iedereen kon worden nageslagen en openbaar in het kapittel gelezen werd. — ²⁾ *Consuet. Guigonis*, c. 29, n. 1. 3; *Statuta Antiqua*, p. 1, c. 41, n. 3. 5. — ³⁾ *Statuta Antiqua*, p. 1, c. 41, n. 8 (over de nachtwake van 50 psalmen) : « In quo spatio psalmis vel aliis exercitiis spiritualibus occupamur ». — ⁴⁾ In de *Consuetudines Basilii* treft men voor de eerste maal het voorschrift aan : « Horas Beatæ Mariæ omnibus diebus dicimus ». — Voor de dagorde van Guigo raadplege men blz. 204.

Volgens Guigo was er geen nachtwake op twaalf-lessen-feesten en in de drie grote octaven van Kerstmis, Pasen en Pinksteren. Maar door het invoeren van het verplichte Maria-officie werd ook op al die dagen de korte nachtwake voorgeschreven⁵⁾. De *Statuta antiqua* hebben den tekst van Guigo aan den nieuwen toestand aangepast, maar tevens een nieuwe uitzondering ingevoerd voor de aderlatingen (*minutiones*), waarover wij hieronder enkele bijzonderheden geven.

★

Het officie van de Kartuziers stemde in brede lijnen overeen met de voorschriften van den H. Benedictus⁶⁾. Wij hoeven hierop niet verder in te gaan. Guigo stipt aan dat, volgens algemeen gebruik van de monniken, van het octaaf van Pinksteren tot 1 November, op feriale dagen, — gemiddeld vier of vijf keren per week, — de lessen van de H. Schriftuur door één korte les vervangen werden⁷⁾.

Van 3 November tot Septuagesima-Zondag werd na de metten het dagelijks officie van de overledenen in het koor gezegd, behalve op twaalf-lessen-feesten. Na Septuagesima zegde men dit officie in de cel, na de vesper of het avondmaal. De jaargetijden werden in de kerk gezegd, behalve gedurende de Vasten. Op 2 November, voor een begrafenis of een jaargetijde en, ongetwijfeld, ook voor het aanvangen van een dertigste (*tricenarium*), werd het « volledig » dodenofficie gezegd, « met lauden en vesper, negen lessen en verscheidene antiphonen »⁸⁾. Het « dagelijks » dodenofficie had dus noch verscheidene antiphonen, noch negen lessen, noch lauden, noch vesper; met andere woorden, het bestond uit verkorte metten. Wel is waar, spreken de *Statuta Antiqua* voor ditzelfde officie van de vesper, de metten met één antiphon, drie lessen en negen psalmen, en de lauden⁹⁾. Maar de vesper en de lauden zijn zeker na Guigo bijgevoegd¹⁰⁾; en voor het aantal psalmen is het hoogst waarschijnlijk dat men in de Grande Chartreuse, ten tijde van Guigo, hetzelfde gebruik volgde als in Cîteaux en Prémontré, namelijk drie psalmen, of één nocturne met de slotgebeden.

★

Na de metten en het dodenofficie volgde een tussenpoos (*intervallum*), die ten hoogste den tijd moest laten om de zeven boetpsalmen te zeggen. De H. Benedictus had voor de lange winternachten de lauden van de metten gescheiden : tussen de twee was een tijdruimte,

⁵⁾ Daarom zegt Basilius niet, zoals Guigo, dat er op de aangegeven dagen geen nachtwake is, maar dat er geen nachtwake is van vijftig psalmen : « *Infra Natalis octavas nec quinquaginta psalmorum vigiliis, nec septem facimus intervallum* » (Ms. Parkm. 84, blz. 32, l. 9). Over dat « intervallum », zie hieronder. — ⁶⁾ « *In quo (officio divino) cum cæteris monachis multum, maxime in psalmodia regulari, concordés invenimur* » (*Consuet. Guigonis, prologus*). — ⁷⁾ « *Una, nisi festum intersit, lectione sicut cæteri monachi contenti sumus* » (c. 5, n. 5). — ⁸⁾ *Ibid.*, c. 11, n. 1. 3; c. 13, n. 2. — ⁹⁾ *Statuta Antiqua*, p. 1, c. 49, n. 7. 10. — ¹⁰⁾ Van de lauden spreken voor het eerst de *Statuta Jancelini*. Zie verder, nota ²¹⁾.

die kon gebruikt worden voor de studie (meditatio) van de psalmen en van de lessen. Maar de betekenis van de tussenpoos van de Kartuziers was niet dezelfde. Volgens den H. Benedictus werden de monniken gewekt op het achtste uur van den nacht en gingen zij onmiddellijk naar de kerk voor de metten. Daarna moesten zij wachten tot het krieken van den dag om de lauden te beginnen. De afstand tussen de metten en de lauden verschilde dus naargelang men zich in het begin, in het midden, of op het einde van de winterperiode bevond. De Kartuziers hielden er een andere berekening op na. Om het uur voor het opstaan vast te stellen nam men niet de completen, maar den dageraad van den volgende dag als vertrekpunt. De monniken werden gewekt wanneer er nog juist tijd genoeg was om vóór den dageraad de metten en de lauden, voorafgegaan van de nachtwake, te zingen. De tussenpoos was dus enkel als een korte ontspanning bedoeld. Guigo stelt geen minimum voor de onderbreking vast. Dat was ook niet nodig, want iedereen kende het voorschrift van den H. Benedictus voor de zomernachten¹¹⁾. Na die tussenpoos zong men de lauden. Guigo bepaalt dat deze, in den winter, van 1 October tot Pasen, tegen den dageraad moesten gedaan zijn.

Uit het voorgaande blijkt dat, bij de Kartuziers, de nachtwake, de feriale lessen, het dodenofficie, de maximum-onderbreking, en het vervroegen van de lauden, bedoeld waren om de lange nachten van den winter te vullen. Het was slechts na al die middelen uitgeput te hebben, dat men tot de radicale oplossing, het verlengen van den slaap, overging.

*

In den winter, op gewone weekdagen, volgde de prime in de cel onmiddellijk op de lauden, op hetzelfde uur dus, met betrekking tot de zon, waarop in den zomer de lauden werden begonnen. Dan kwam, in den winter na de prime, in den zomer na de lauden, een vrije tijd, die men aan geestelijke oefeningen besteedde en die bij zonsopgang eindigde, in den winter met de terts, in den zomer met de prime¹²⁾. In deze tijdruimte, « in den zomer vóór de prime, in den winter daarna », werd bij gelegenheid, alhoewel nog zelden ten tijde van Guigo, een « vroege » conventsmis gecelebreerd, of ook nog, reeds vaker, een gelezene mis, namelijk een mis voor een dertigste of, iedere week, een mis voor de weldoeners¹³⁾.

In de Vasten, op gewone weekdagen, werden na de prime de boetsalmen en de litanie gezegd. Guigo spreekt van drie litanieën : de eerste, zeer kort (perbrevis), werd gezongen op Paaszaterdag en op de vigilie van Pinksteren; de tweede was die van de Vasten; de derde, de litanie van de stervenden, langer of korter volgens de omstandigheden (prout res patitur longa vel brevis), had aanroepingen die aan de bijzondere noden van de zieken waren aangepast¹⁴⁾. De litanie van Paaszaterdag was merkkelijk korter dan die van de Vasten. Men bemerkt, o. a., voor de heilige monniken, dat al de Vaders van de woestijn werden

¹¹⁾ « Parvissimo intervallo quo fratres ad necessaria naturæ exeunt » (*Regula*, c. 8.) — ¹²⁾ Zie verder, nota ⁵⁹⁾. — ¹³⁾ *Consuet. Guigonis*, c. 14 n. 1. 4. — ¹⁴⁾ *Ibid.*, c. 4, n. 11. 28; c. 13, n. 2.

uitgeschakeld, en dat alleen de H. Benedictus en een van zijn lievelingsheiligen, de H. Martinus, bewaard bleven¹⁵⁾.

★

Naar aanleiding van den vrijen tijd, waarover daareven sprake was, geeft Guigo den volgenden belangrijken regel : « Na het nachtofficie is het nooit toegelaten terug naar bed te gaan »¹⁶⁾. Het was vooral in de zomerperiode, van Pasen tot 1 October, dat de behoefte aan rust zich opdroeg. De nachtslaap was toen niet lang genoeg en men moest tot de middagrust wachten om het tekort aan te vullen. In den winter had men vóór de metten acht tot negen uren ononderbroken rust genoten; maar zelfs dan waren de lange officies in de koude niet zonder vermoeienis voor de zwakkeren. Men moet echter de strengheid van het verbod van Guigo niet overdrijven. Strikt genomen opperde hij geen bezwaar tegen het nemen van een beetje extra-rust, maar alleen tegen het terug naar bed gaan; en daarvoor kon altijd de nodige toelating door den prior gegeven worden¹⁷⁾. Er waren zelfs algemene dispensaties in gebruik¹⁸⁾. Bijzondere melding verdient het geval van de aderlatingen, vijfmaal per jaar. Een van de voorrechten van hen die zich aan de operatie hadden onderworpen was, dat zij terug naar bed gingen na het nachtofficie¹⁹⁾. Basilius had het voorrecht verbreed voor de twee laatste nachten en had veroorloofd de kerk onmiddellijk na de metten van den dag te verlaten en de lauden in het kapittel te zeggen, om zodoende nog meer tijd te hebben voor de rust²⁰⁾. Jancelinus deed allen in 't koor blijven tot na het officie van de doden, maar gaf daarentegen toelating om in 't kapittel niet alleen de lauden, maar ook de prime te zeggen²¹⁾. Dit voorschrift is merkwaardig om twee redenen. Ten eerste, omdat blijkt, dat de lauden van de overledenen (Exultabunt) toen reeds in gebruik waren na de metten van den dag. Guigo spreekt er niet van voor den winter en sluit ze impliciet uit voor den zomer. Ten tweede, het zou de moeite niet waard geweest zijn terug naar bed te gaan na het nachtofficie, indien de dagelijkse conventsmis, rond dezen tijd ingevoerd, ook op die dagen onmiddellijk of in ieder geval zeer kort na het nachtofficie gezongen werd. Hieruit mag men besluiten dat, op de dagen van aderlating, een uitzondering werd gemaakt,

¹⁵⁾ Litanie van de Vasten (MS. Parkm. A. 31, c. 1135) : ... omnes sancti martyres, sancte silvester, gregori, martine, nicholæ, hilari, remigi, ambrosi, augustine, hugo, paule, antoni, hilarion, benedictie, omnes sancti confessores... (Cf. *Consuet. Guigonis*, c. 80, n. 11: « sancti ac venerabiles patres paulus, antonius, hilarion, benedictus ».) Litanie van Paaszaterdag (MS. Parkm. A. 33, c. 1135) : « ... omnes sancti martyres, sancte silvester, martine, benedictie, omnes sancti confessores... —

¹⁶⁾ « Ad lectos autem post matutinas nullo reditur tempore » (*Consuet. Guigonis*, c. 29, n. 3). —

¹⁷⁾ *Ibid.*, c. 35, n. 2. — ¹⁸⁾ De *Statuta Jancelini* (MS. Parkm. B. 84, blz. 146, l. 15), hierin gevolgd door de *Statuta Antiqua* (p. II, c. 6, n. 44), geven de priors (en aan allen, *Stat. Ant.*), die op reis zijn, de toelating terug naar bed te gaan : « Prioribus autem, dum in itinere fuerint, ad lectos redire si voluerint licet ». — ¹⁹⁾ « Per hos tres dies mane redimus ad lectos » (*Consuet. Guigonis*, c. 39, n. 4). — ²⁰⁾ « Duabusque sequentibus noctibus, nocturnis cantatis, de ecclesia exeunt, cantatisque in capitulo laudibus, ad lectos redeunt » (MS. Parkm. B. 84, blz. 72, l. 12). — ²¹⁾ « Duabusque noctibus sequentibus, nocturnis et Exultabunt cantatis de ecclesia exeunt. Cantatisque in capitulo laudibus et prima ad lectos redeunt » (MS. Parkm. B. 84, blz. 161, l. 29).

EVOLUTIE VAN DE KARTUIZER-DAGORDE
(voor de dagorde in 1127, zie hieronder, blz. 204)

Z O M E R

<u>1127</u>	<u>1222</u>	<u>1259</u>	<u>1418</u>	<u>1582</u>
...
Slaap	Slaap	Slaap	Slaap	Slaap
...	Nachtwake
Nachtwake	Nachtwake	Nachtwake	Nachtwake	Metten
Metten	Metten	Metten	Metten	Lauden
Lauden	Lauden	Lauden	Lauden	Slaap
Tussenpoos	Conventsmis	Tussenpoos	Tussenpoos	...
Prime	Prime	Prime	Prime	Prime
Werk	Werk	Conventsmis	Biecht	Biecht
...	...	Terts	Conventsmis	Conventsmis
...	...	Werk	Terts	Terts
...	Werk	Werk
Terts-Sext	Terts-Sext	Sext	Sext	Sext
Middagmaal	Middagmaal	Middagmaal	Middagmaal	Middagmaal
Middagrust	Middagrust	Middagrust	Middagrust	...
None	None	None	None	None

W I N T E R

<u>1127</u>	<u>1222</u>	<u>1259</u>	<u>1418</u>	<u>1582</u>
...
Slaap	Slaap	Slaap	Slaap	Slaap
...	Nachtwake
Nachtwake	Nachtwake	Nachtwake	Nachtwake	Metten
Metten	Metten	Metten	Metten	Lauden
Lauden	Lauden	Lauden	Lauden	Slaap
Prime	Prime	Prime	Prime	Prime
Tussenpoos	Conventsmis	Conventsmis	Tussenpoos	Tussenpoos
Terts	Terts	Terts	Biecht	Biecht
Werk	Werk	Werk	Conventsmis	Conventsmis
...	Terts	Terts
...	Werk	Werk
Sext-None	Sext-None	Sext-None	Sext-None	Sext-None

en dat de conventsmis later plaatshad. Wij zouden dus hier het eerste spoor vinden van de evolutie die wij hieronder beschrijven. De *Statuta Antiqua* eisten dat allen tot op het einde van de lauden in het koor zouden blijven, maar zij vergoedden den verloren slaap door de nachtwake vóór de metten en de onderbreking vóór de lauden af te schaffen en door het officie zelf vlugger te doen zingen²²⁾.

★

Ondertussen echter was men reeds een stap verder gegaan op den weg, die tot een radicale verandering van den dag van den Kartuizer moest leiden. De enige «vroege» conventsmissen door Guigo voorzien, waren die van 2 November (winterperiode, dus na de prime), die voor de verkiezing van een nieuwen prior (na de prime, zelfs in den zomer, want de kapittelzitting volgde onmiddellijk op de mis)²³⁾, en de jaargetijden²⁴⁾. Deze, die ten tijde van Guigo nog zelden voorkwamen en die gezongen werden na het nachtofficie (*æstate ante primam, hieme post*), waren dus de enige gevallen waarop in den zomer een conventsmis plaatshad tussen de lauden en de prime. Wie 's morgens rust nodig had, kon zich voor die enkele dagen wel uit den slag trekken.

Het invoeren, rond het einde van de XII^{de} eeuw, van een vroege conventsmis voor de twaalf-lessen-feesten zonder kapittel, waarvan er slechts vijf in de zomerperiode vielen²⁵⁾, kon ook nog geen diepe wijziging in de gewoonten van de monniken meebrengen. Maar het zag er anders uit toen men, enige jaren later, kort vóór 1222, besloot iederen dag een conventsmis te zingen. De eerste teksten die hiervan getuigen bewijzen tevens dat men in het begin getrouw bleef aan den regel van Guigo en dat men die mis op gewone weekdays, in den winter na de prime, in den zomer na de lauden celebreerde²⁶⁾. Het is klaar, dat daardoor de terts in den winter en de prime in den zomer, ietwat later moesten geplaatst worden; zodat men, ten minste van dien tijd af, een tijdruimte van ongeveer één uur na het nachtofficie moet onderstellen, zelfs indien men rekening houdt met het voorschrift van Jancelinus, de vroege missen vlugger te zingen²⁷⁾. Maar die nieuwe regeling was ongetwijfeld erg lastig voor hen die na het officie een kleine extra-rust wilden genieten en wij hebben

22) « Per hos tres dies mane redimus ad lectos... Secunda et tertia die minutionis officium festinantius et submissius dicitur... et tunc duobus diebus ultimis cessabunt vigiliæ et intervallum, et omnes in ecclesia remanent » (*Statuta Antiqua*, p. II, c. 15, n. 8. 9). — 23) Hetzelfde gold voor de mis van den H. Geest bij de opening van het generaal kapittel : « In generali capitulo feria secunda post primam missa de Spiritu Sancto tam in Cartusia quam in cæteris domibus ordinis celebratur » (*Consuet. Basiliæ*, MS. Parkm. B. 84, blz. 74, 1. 3). — 24) *Consuet. Guigonis*, c. 14, n. 1. 4; c. 15, n. 1. — 25) Octaafdag van O. H. Hemelvaart en van O. L. Vrouw Hemelvaart, Commemoratie van den H. Paulus, H. Marcus, H. Mauritius (MS. Parkm. B. 84, blz. 83, 1. 32). — 26) « In hebdomada Pentecostes missa de jejuniis feria sexta dicitur mane ante primam » (MS. Parkm. B. 84, blz. 125, 1. 19). « Item Rogationum, et quæ dicuntur quinta et sexta feria Paschæ et sabbato... et dicuntur missæ istæ ante primam » (ibid., blz. 141, 1. 34). « Secunda die capituli ante primam... dicitur Salve sancta parens... Tertia die ante primam Salus populi » (ibid., blz. 174, 1. 31). — 27) « Missæ matutinales semper festinantius, submissius et tempestivius decantandæ sunt » (ibid., blz. 142, 1. 2).

reeds aangestipt, dat voor de aderlatingen bijzondere maatregelen werden getroffen. Op andere zomerdagen echter bleef de moeilijkheid bestaan. Het is daarom niet te verwonderen, dat de *Statuta Antiqua* het oude gebruik hierin wijzigden en de conventsmis, in den zomer zowel als in den winter, na de prime plaatsten²⁸⁾. De dageraadsmis van Kerstmis en de eerste mis van Pasen en van Pinksteren werden alleen uitgezonderd²⁹⁾. Daarmede was meteen, in den zomer, de mogelijkheid van een aanvullende rust na het nachtofficie hersteld. Voor den winter, waar de nood minder dringend was, moest men zich helpen zo goed als men kon; althans de teksten laten niet vermoeden, dat er tussen de prime en de conventsmis gelegenheid bestond om te rusten.

Men ging voorlopig niet verder. In 1319 werd door het generaal kapittel de middagrust tot op het feest van de Kruisverheffing behouden³⁰⁾ en dit voorschrift werd door de *Statuta Nova* in 1368 hernieuwd³¹⁾. Zolang echter het systeem van de middagrust in voege bleef, kon na de metten geen sprake zijn van een tweede, of beter gezegd van een derde slaaperiode; ten hoogste kon een korte aanvullende rust toegelaten worden. Voor den winter veronderstellen dezelfde *Statuta Nova*, dat de lauden nog steeds tegen den dageraad eindigen. Er wordt namelijk voorgeschreven dat, indien de dageraad nog niet zichtbaar is op het einde van de lauden van Kerstmis, men terug naar de cel zal gaan en daar in afwachting de prime van O. L. Vrouw zal zeggen³²⁾. Deze veronderstelling zou helemaal overbodig zijn, indien het uur van het nachtofficie toen reeds vervroegd was om den langen slaap van de winterperiode in tweeën te delen, want in dat geval waren de lauden verschillende uren vóór zonsopgang geëindigd.

Maar in het begin van de XV^{de} eeuw vinden wij ten minste één tekst die van een verdere evolutie getuigt. Naar het voorbeeld van den zomer, waar tussen de lauden en de prime een tijdruimte bestond die voor de rust kon gebruikt worden, vinden wij dat nu ook in den winter, tussen de prime en de conventsmis, een tussentijd is ingevoerd, waardoor ook in die periode van het jaar aan de zwakkeren een gelegenheid wordt gegeven den ontbrekenden slaap aan te vullen. Bedoelde tekst bevindt zich in een berisping van het generaal kapittel van 1418 tot een prior van Spanje gericht. Men verplicht hem, in den zomer een uur tijd te laten voor de prime en de biecht, terwijl in den winter de monniken een half uur vóór de conventsmis door den koster moeten gewekt worden³³⁾. In den zomer werden de monniken niet geroepen want, indien zij zich na de lauden ter ruste hadden begeven, werden zij door het luiden van de klok voor de prime gewekt. Maar in den winter volgde de prime onmiddellijk op de lauden, en de slapers moesten dus geroepen worden. Het is waarschijnlijk

²⁸⁾ « A Pascha usque ad Exaltationem sanctæ crucis prima tam diebus festivis quam aliis orto sole vel circa pulsatur, et dicitur ante missam... et cantata missa pulsatur ad tertiam, tam æstate quam hieme » (*Statuta Antiqua*, p. I, c. 41, n. 13). — ²⁹⁾ *Ibid.*, p. I, c. 5, n. 3; c. 14, n. 2. — ³⁰⁾ Le Couteulx, *Annales Ordinis Cartusiensis*, d. 5, blz. 125. — ³¹⁾ *Statuta Nova*, p. I, c. 2, n. 34. — ³²⁾ *Ibid.*, p. I, c. 2, n. 10. — ³³⁾ « Diebus ferialibus in æstate a signo primæ usque ad signum primum missæ conventualis detur pro prima dicenda et confessionibus audiendis una hora. In hieme autem, antequam pulsetur pro primo signo missæ, sacrista evigilet monachos pro confessionibus faciendis per dimidiam horam ante primum signum missæ conventualis » (Le Couteulx, *Annales Ord. Cart.*, d. 7, blz. 421).

dat, in den winter, tussen de prime en de conventsmis, een anderhalf uur werd vrij gehouden : één uur, die voor rust kon gebruikt worden, zoals in den zomer tussen de lauden en de prime, en een half uur voor hen die verlangden te biechten.

Een andere tekst, over de beproevingen van een monnik van de kartuis van Trier, verhaalt dat hij zich, op 26 November 1406, den dag na het feest van de H. Catharina, ter ruste had begeven na de metten³⁴⁾. Maar de laatste week van November was één der weken van de aderlatingen, en het aangehaalde feit was helemaal regelmatig. In het « Boek der onder- vindingen » (*Liber experientiarum*), dat dezelfde monnik rond 1423 op bevel van zijn oversten schreef en waaraan voorgaande tekst is ontleend, leest men dat « de tijd tussen de lauden en de prime nu als rusttijd is toegestaan »³⁵⁾. Daarmee is echter slechts de zomer- periode bedoeld en wordt ook niet gezegd dat men terug naar bed ging. Een derde document, vermoedelijk van het einde van de XV^{de} eeuw, dat uit kanttekeningen op de *Statuta Antiqua* bestaat, verklaart : « Nu is het geoorloofd te slapen na het nachtofficie, hetzij in bed, hetzij op een bank; want de ondervinding heeft geleerd, dat het noodzakelijk is en dat de natuur van den mens het anders niet zou kunnen volhouden »³⁶⁾. De toon is zeer toegevend, maar de rust « op een bank » bewijst, dat er nog steeds geen kwestie is van een verdeling van den nachtslaap in twee ongeveer even lange perioden.

In 1509, « uit medelijden met de menselijke zwakheid »³⁷⁾, geeft de *Tertia Compilatio* uitdrukkelijke toelating na de metten terug naar bed te gaan³⁸⁾. Maar hieruit kan men nog niet besluiten dat de metten toen reeds vervroegd werden, vermits dezelfde dispensatie sinds den tijd van Guigo had bestaan voor de aderlatingen. Van den anderen kant was in den zomer de middagrust nog steeds in gebruik. Er werd namelijk voorgeschreven, dat de priester, die op de eerste drie dagen van Pasen en van Pinksteren de mis had gezongen, ook de tafel moest zegenen, niettegenstaande de wettelijke onreinheid die hij tussen de sexte en de none, dit is onder de middagrust, mocht opgelopen hebben³⁹⁾.

³⁴⁾ « Cum in crastino S. Catharinæ martyris propter minutiones post matutinas in lecto se collocasset, facta est super eum manus Domini » (*ibid.*, p. 422). — ³⁵⁾ « Rediens vero clarius ad sensus humanos, licet aliquando vix potuit agnoscere cito ubi esset, reperit tamen se tandem nisi hac hora in tormentis extitisse, spatio videlicet illo quod est inter matutinas et primam, quod jam conceditur fratribus ordinis ad quietem » (*ibid.*). — ³⁶⁾ « Modo sive in lectis per licentiam, sive extra saltem super bancum, post matutinas dormire non prohibetur : sic enim est necesse experientia docente, et aliter non posset humana natura subsistere » (*ibid.*, p. 423). — ³⁷⁾ « Permittimus pariter humanæ compatiens infirmitati, quod omni tempore religiosi possint post matutinas redire ad lectos, non obstante statuto » (*Tertia Compilatio*, c. 13, n. 4). — ³⁸⁾ Dit wordt reeds verondersteld in het werkje van Dionysius den Kartuiser († 1471) « De fructuosa temporis deductione » (*Art. V. Opera omnia*, d. 40, blz. 61). Het autograaf van dit boekje is verloren gegaan, en de eerste uitgave is slechts van 1531. Voor een werk van essentieel praktischen aard bestaat de mogelijkheid, dat men den tekst aan veranderde toestanden zou aangepast hebben. Wij vrezen, dat dit hier het geval was. Er wordt immers geen woord gerept over de middagrust, steeds in gebruik in 1509. Dionysius zou dus niets zeggen om de jonge monniken te behoeden « a dæmonio meridiano »? — ³⁹⁾ Si feria secunda, tertia et quarta Paschæ et Pentecostes inter sextam et nonam hebdomadario fragilitas acciderit, nihilominus nonam cantat, et si celebraverit cœnam vel prandium benedicit » (*ibid.*, c. 1, n. 74). « Cœnam vel prandium », want de Woensdag na Pinksteren was een Quatertempdag met één maaltijd.

In 1582 is de toestand veranderd. Het *Ordinarium Cartusiense* van dat jaar behoudt, wel is waar, de algemene formule : « Na het nachtofficie is het immer *toegelaten* terug naar bed te gaan »⁴⁰⁾, maar terzelfder tijd wordt bepaald, dat de monniken altijd vóór middernacht voor de metten moeten gewekt worden⁴¹⁾; met andere woorden, men verzaakt aan de tijdberekening die op den loop van de zon berust. Van het onderscheid tussen de winter- en de zomerperiode wordt niets bewaard, behalve een geleidelijke verlenging of verkorting van de nachtwake, — niet meer dan een kwartier, — samen met de zuiver liturgische voorschriften, die nu geen reden van bestaan meer hebben. Er is geen sprake meer van de middagrust. Het enige spoor, dat er nog van overblijft, is de aanbeveling, dat men zich tussen de sexte en de none « kalm en zonder lawaai » moet bezig houden⁴²⁾. De zwaksten, die vroeger moesten rusten na het nachtofficie, doen het nu na de sexte. Wij hebben niet kunnen achterhalen wanneer, tussen 1509 en 1582, zeer troebele jaren, deze belangrijke wijziging van de dagorde werd ingevoerd. In de uitgave van 1641 is het niet meer eenvoudig toegelaten, maar voorgeschreven na de metten terug naar bed te gaan⁴³⁾.

Uit het voorgaande kan men afleiden hoe weinig de bewering, dat de Kartuziers de eersten waren om het « middernacht »-officie in te voeren, met de werkelijkheid overeenstemt⁴⁴⁾. Hierbij komt nog, dat de evolutie, die wij bijna stap voor stap in de teksten hebben kunnen volgen⁴⁵⁾, geen karakter van boetedoening droeg, wel integendeel : het nieuwe gebruik had voor doel de strengheid van den Regel te temperen, « uit medelijden met de menselijke zwakheid... want de natuur van den mens zou het anders niet kunnen volhouden ».

*

Al de vrije tijd, van zonsopgang tot aan de vesper, d. i. al de tijd die niet ingenomen werd door de officies, de maaltijden en, in den zomer, de middagrust, werd aan den arbeid besteed. Het was tevens aangeraden dezen arbeid te heiligen door talrijke verheffingen van de ziel tot God⁴⁶⁾. Daardoor leefde de Kartuizer de oude monniken-leuze strikt na : « *Ora et labora* ». Welke waren de bezigheden van den Kartuizer ? Benevens het dagelijks werk van huishoudelijken aard, — onderhoud van de cel, van de kleren, zeer eenvoudige keuken, enz., — legde men zich vooral toe op het afschrijven van handschriften. Iedereen werd voorzien van de nodige voorwerpen voor het beoefenen van deze kunst; en Guigo geeft er

⁴⁰⁾ *Ordinarium Cartusiense* van 1582, c. 23, n. 8. — ⁴¹⁾ *Ibid.*, n. 2. — ⁴²⁾ *Ibid.*, n. 13. — Liturgische bepalingen voor langere winterofficies zijn nu een paradox in niet verwarmde kerken. ⁴³⁾ *Ordinarium Cartusiense* van 1641, c. 23, n. 8. — ⁴⁴⁾ C. Butler, *Benedictine Monachism*, Londen, 1919, blz. 298 : « But the 'midnight office' with broken sleep in periods before and after, introduced by the Carthusians and other orders, such as the Dominicans, from the eleventh to the thirteenth century, became so much the fashion and the correct thing, that in the twelfth and thirteenth centuries it was adopted all but universally by Benedictines, and remained for centuries one of the marks of good, and especially of reformed, observance ». — ⁴⁵⁾ Zie het overzicht op blz. 196. — ⁴⁶⁾ *Consuet. Guigonis*, c. 29, n. 3 : « A tertia vero usque ad sextam hieme, et a prima usque ad tertiam æstate, manu deputatur operibus; quæ tamen opera brevibus volumus orationibus interrumpi... Et (spatium) quod nonam vespertasque disterminat, manualibus occupatur operibus; semperque in operando ad breves et quasi jaculatas licet orationes recurrere ».

een opsomming van, die veel omstandiger is dan die van den H. Benedictus. Allen immers, behalve bijzondere gevallen, moesten kunnen schrijven of moesten het leren⁴⁷⁾. Maar bijzonder opvallend is de nadruk door Guigo gelegd op den geest die het werk van den monnik moet bezielen. De H. Benedictus had zich in zijn Regel tevreden gesteld met de aandacht te trekken op den ascetischen kant van dit essentiële bestanddeel van het kloosterleven⁴⁸⁾. Guigo echter onderstreept in de eerste plaats de apostolische rol van het werk.

In het hoofdstuk « over de armen en de aalmoezen », waarschuwt hij, wel is waar, tegen het gevaar waaraan de eenzaamheid van de kartuis zou blootgesteld worden door een niet goed bezonnen beoefening van de lichamelijke werken van barmhartigheid. De roeping van Martha is verschillend van die van Maria⁴⁹⁾. Maar men zou het Kartuiserleven, zoals Guigo het opvat, helemaal verkeerd begrijpen, indien men aan deze gemeenplaatsen over het « enige noodzakelijke » van den monnik een betekenis hechtte, die geen rekening zou houden met het algemeen context. In het hoofdstuk « over de benodigdheden van de cel », laat Guigo hieromtrent niet den minsten twijfel over. Na dringend aanbevolen te hebben, zorg te dragen voor de handschriften aan de boekenkast (armarium) van het klooster ontleend, vervolgt hij : « De boeken immers zijn het eeuwige voedsel van onze zielen en moeten daarom met de grootste voorzichtigheid bewaard en met de grootste zorg vervaardigd worden. Wij, die Gods woord niet kunnen preken met den mond, moeten het ten minste doen met de handen. Telkens wij een boek schrijven, is het alsof wij een verkondiger van de waarheid voortbrengen en wij mogen van God een beloning hopen voor allen die zich daardoor van hun dwalingen bekeren of in de katholieke waarheid vorderingen maken; ook voor allen die tot berouw over hun zonden en ondeugden worden bewogen of worden aangespoord tot het verlangen van het hemelse vaderland »⁵⁰⁾. De Kartuiser moet, volgens Guigo, niet alleen « bidden voor de zielen », maar ook, voor

47) *Consuet. Guigonis*, c. 28, n. 2 : « Ad scribendum vero (habet) scriptorium, pennas, cretam, pumices duos, cornua duo, scalpellum unum, ad radenda pergamina novaculas sive rasoria duo, punctorium unum, subulam unam, plumbum, regulam, postem ad regulandum, tabulas, graphium. Quod si frater alterius artis fuerit, quod apud nos raro valde contingit, — omnes enim quos accipimus, si fieri potest scribere docemus, — habebit artis suæ instrumenta convenientia ». — 48) « Otiositas inimica est animæ; et ideo certis temporibus occupari debent fratres in labore manuum, certis iterum horis in lectione divina » (*Regula*, c. 48). — 49) *Consuet. Guigonis*, c. 20, n. 2 : « Habeat itaque Martha laudabile quidem, sed tamen non sine sollicitudine et perturbatione ministerium; nec sororem sollicitet Christi vestigiis inhærentem, et quoniam ipse est Deus vacando videntem, spiritum suum scobentem, suamque orationem in sinum suum convertentem, et quid sibi in se loquatur Dominus audientem, sicque ex quantula per speculum et in ænigmate parte potest quam est suavis gustantem et videntem, et tam pro ipsa quam pro cunctis taliter laborantibus exorantem ». — 50) *Ibid.*, c. 28, n. 3. 4 : « Adhuc etiam libros ad legendum de armario accipit duos, quibus omnem diligentiam curamque præbere jubetur, ne fumo, ne pulvere, nec alia qualibet sorde maculentur. Libros quippe tamquam sempiternum animarum nostrarum cibum cautissime custodiri et studiosissime volumus fieri, ut quia ore non possumus, Dei verbum manibus prædicemus. Quot enim libros scribimus, tot nobis veritatis præcones facere videmur, sperantes a Domino mercedem pro omnibus qui per eos vel ab errore correcti fuerint, vel in catholica veritate profecerint; pro cunctis etiam qui vel de suis peccatis et vitiis compuncti, vel ad desiderium fuerint patriæ cælestis accensi ».

zover het met zijn levenswijze verenigbaar is, actief medewerken aan de uitbreiding van het Rijk Gods.

Zelfs het zo sterk beklemtoonde principe van de eenzaamheid moet hier een zekere aanpassing ondergaan. Kan men, enerzijds, iets dringender lezen dan het een en dertigste hoofdstuk, over de noodzakelijkheid voor den Kartuizer aan al de bekoringen om de cel te verlaten krachtdadig te weerstaan⁵¹⁾? En nochtans, anderzijds, wordt door het kleine, twee en dertigste hoofdstuk, dat onmiddellijk hierop volgt, als vanzelfsprekend verondersteld, dat de monniken hun cel verlaten, om te zamen het werk van het verbeteren en het inbinden van de handschriften te verrichten⁵²⁾. De arbeid, door een apostolisch streven bezielde, was dus een van die « algemeen erkende gelegenheden » (*occasiones generaliter institutæ*), waarvoor de strengheid van het eenzaamheidsprincipe in zekere mate moest toegeven. Het zou daarom helemaal verkeerd zijn een volledige theorie van het Kartuizer-ideaal, zoals Guigo het ons voorhoudt, af te leiden van één bepaalden tekst, die uit zijn verband is gerukt.

Na Guigo vinden wij, betreffende den arbeid, in de *Consuetudines* van Basilius een voorschrift, dat den overdreven ijver van sommigen intoomt : Onder de middagrust mag men niet werken zonder toelating⁵³⁾. Kort na Jancelinus daarentegen is men er voor bezorgd, dat de arbeid niet zou verwaarloosd worden⁵⁴⁾. Al deze bepalingen werden letterlijk door de *Statuta Antiqua* overgenomen; maar er werd ook een bemerking bijgevoegd, die vatbaar was voor een meer individualistische interpretatie en die daardoor een bekoring kon worden om het apostolisch ideaal op den achtergrond te schuiven : op de ogenblikken voor het werk bestemd mag men zich ook toeleggen op nuttige lectuur⁵⁵⁾. Hierin lag practisch de afschaffing van den verplichten handarbeid besloten.

*

In den winter werd de arbeid slechts door de sexte en de none, gevolgd door den enkelen maaltijd, onderbroken. In den zomer, op de dagen met twee maaltijden, — Dinsdag, Donderdag en Zaterdag, — werden de terts en de sexte vóór den middag gezegd en na het middagmaal volgde tot aan de none een langere of kortere rusttijd⁵⁶⁾; op andere dagen had

⁵¹⁾ *Consuet. Guigonis*, c. 31, n. 1 : « Cujus (cellæ) habitorem diligenter ac sollicite decet invigilare, ne quas occasiones egrediendi foras vel machinetur vel recipiat, exceptis his quæ generaliter institutæ sunt; sed potius sicut aquam piscibus et caulas ovibus, ita suæ salutis et vitæ cellam deputet necessariam. In qua, quanto diutius, tanto libentius habitabit; et quam si frequenter et levibus de causis exire insueverit, cito habebit exosam ». — ⁵²⁾ *Ibid.*, c. 32 : « Cum aliqui ex monachis emendandis vel ligandis libris, vel alicui tali operi mancipantur, ipsi quidem loquuntur ad invicem; cum supervenientibus vero nequaquam, nisi priore præsentis aut jubente ». — ⁵³⁾ « In æstate autem cum aliqui operantur vel emendant, non debent dormitionis tempore sine licentia operari » (*MS. Parkm. B. 84, blz. 71, l. 25*). — ⁵⁴⁾ « Qui scribere sciunt et possunt, et nolunt, moneantur a priore, et si emendare noluerint, puniantur » (*ibid.*, p. 191, l. 37). — ⁵⁵⁾ « Porro a spatiis operi manuum deputatis utilitatem non intendimus excludere lectionis » (*Statuta Antiqua*, p. I, c. 41, n. 20). — ⁵⁶⁾ « Pro dierum quantitate nunc brevius, nunc longius » (*Consuet. Guigonis*, c. 7, n. 8; c. 29, n. 3).

de maaltijd na de none plaats. Er was een verschil van ongeveer één uur en drie kwartier tussen zonsopgang op 21 Juni en op 30 September. Daarvan kan men het verschil van de middagrust in het midden en op het einde van de zomerperiode afleiden. De arbeid na den middag wordt onrechtstreeks door een tekst van Basilius bevestigd: driemaal per jaar, en telkens gedurende drie dagen, werden zekere bijzondere werken gezamenlijk uitgevoerd; 's morgens wachtte men om de cel te verlaten tot het teken gegeven werd; 's namiddags werd in den winter geen teken gegeven, maar verliet men de cel na den maaltijd; in den zomer echter wachtte men tot de monniken na de middagrust gewekt werden⁵⁷⁾.

In den zomer, op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag, volgde op de vesper het avondmaal; dan kwam het officie voor de overledenen, en de rest van den tijd, tot aan de completen, werd voor geestelijke oefeningen voorbehouden. In den winter was er noch avondmaal, noch dodenofficie, en de vrije tijd vóór de completen werd geleidelijk verkort en door een evenredig geleidelijk verlengen van de nachtwake vergoed.

De completen werden niet immer op hetzelfde uur van de zon gezegd. In het midden van den winter, wanneer men de korte dagen zo lang mogelijk trachtte te rekken, wachtte men tot na zonsondergang, « tot men nog juist lezen kon » (cum adhuc legi potest). In den zomer echter wachtte men niet tot het einde van den dag om zich naar bed te begeven en de completen werden in evenredigheid vervroegd.

Guigo dringt er sterk op aan, dat men niet zou nalaten volle gebruik te maken van de rust door den Regel vastgesteld⁵⁸⁾. De kiem van de evolutie, die wij hierboven beschreven hebben, kan hier reeds ontdekt worden : er is, althans in den zomer, niet te veel slaap, maar met alles te nemen kan men zich uit den slag trekken. Echter zal elke onvoorziene verwikkeling, zoals de invoering van de dagelijkse conventsmis, die Guigo had uitgesloten, het onzekere evenwicht breken en een nieuwe aanpassing noodzakelijk maken, waarvan het eindresultaat niet kan worden voorspeld.

Wat wij tot hiertoe gezegd hebben van de Kartuizerdagorde ten tijde van Guigo wordt in het schematisch overzicht van blz. 204 samengevat.

Kolom 1 : de zomerperiode (Pasen tot 13 September) voor de langste dagen. Reeds vóór zonsondergang zijn de completen gezegd en is men naar bed gegaan. Op het einde en, in geval van vroege Pasen, ook in het begin van deze periode, is de zon reeds ondergegaan wanneer men zich ter ruste begeeft. (Pasen valt tussen 23 Maart en 25 April.)

Kolom 2 : van 13 September af. De nachtwake wordt geleidelijk langer en er is nog maar één maaltijd, na de none, zoals ook op Maandag, Woensdag en Vrijdag in den zomer.

Kolom 3 : van 1 October af. Hier begint de eigenlijke winterperiode, vooral gekenmerkt door het vervroegen van de lauden vóór den dageraad.

⁵⁷⁾ « In illis autem novem diebus, quibus ad operandum exitur, nunquam sine vocante mane, nec post nonam tempore dormitionis eximus; in hieme autem, quia non dormitur, post prandium sine vocante eximus » (MS. Parkm. B. 84, blz. 71, l. 20). — ⁵⁸⁾ « Non enim monemur solum, sed et jubemur, horis ad quietem deputatis dormitioni magnum impendere studium, quo temporibus cæteris alacriter vigilare possimus » (Consuet. Guigonis, c. 29, n. 5).

Kolom 4 : van 1 November af. De nachtwake heeft haar volle lengte bereikt en het dodenofficie wordt tussen de metten en de lauden gezegd. (Ook worden op feriale dagen de lessen van de H. Schriftuur gezongen.)

Kolom 5 : van 1 Februari af. De nachtwake begint stilaan te verkorten. De verplaatsing van het dodenofficie na de vesper gebeurde eigenlijk van Septuagesima-Zondag af, tussen 19 Januari en 21 Februari, volgens den datum van Pasen.

Kolom 6 : van den eersten Zondag van de Vasten af, tussen 10 Februari en 14 Maart. Iederen dag van de week wordt de conventsmis tussen de none en de vesper gezongen; daarop volgt de maaltijd.

KARTUIZER-DAGORDE TEN TIJDE VAN GUIGO (c. 1127).

ZOMER		WINTER			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Pasen	13 September	1 October	1 November	1 Februari	Vasten
...
Nachtwake	Nachtwake +	Nachtwake +	Nachtwake	Nachtwake —	Nachtwake —
Metten	Metten	Metten	Metten	Metten	Metten
...	...	Dodenofficie	Dodenofficie
...	...	Lauden	Lauden	Lauden	Lauden
Dageraad	Dageraad	Dageraad	Dageraad	Dageraad	Dageraad
Lauden	Lauden	Prime	Prime	Prime	Prime
Geest. oef.	Geest. oef.	Geest. oef.	Geest. oef.	Geest. oef.	Geest. oef.
Zonsopgang	Zonsopgang	Zonsopgang	Zonsopgang	Zonsopgang	Zonsopgang
Prime	Prime	Terts	Terts	Terts	...
Werk	Werk	Werk	Werk	Werk	Terts
Terts-Sext	Werk
Middagmaal	Terts-Sext
Middagrust	Middagrust	Sext
None	None	Sext-None	Sext-None	Sext-None	...
Werk	Maaltijd	Maaltijd	Maaltijd	Maaltijd	None
...	Werk	Werk	Werk	Werk	Conventsmis
Vesper	Vesper	Vesper	Vesper	Vesper	Vesper
Avondmaal	Maaltijd
Dodenofficie	Dodenofficie	Dodenofficie	Dodenofficie
Geest. oef.	Geest. oef.	Geest. oef.	Geest. oef.	Geest. oef.	Geest. oef.
Completen
Rust	Completen
Zonsondergang	Zonsondergang	Zonsondergang	Zonsondergang	Zonsondergang	Zonsondergang
...	Rust	Completen	Completen	Completen	Completen
...	...	Rust	Rust	Rust	Rust

Wij moeten nog een paar woorden zeggen over de feestdagen. Een twaalf-lessen-feest, zelfs zonder kapittel, had noch nachtwake, noch dagelijks dodenofficie. Op Zondagen en andere kapittel-feesten, dus ongeveer één dag op vier, leken een Kartuizer- en een Benedictijnerdagorde op elkaar. Lijk twee droppels water. De conventsmis en al de uren, behalve de completen, werden in de kerk gezongen, de maaltijden werden in den refter genomen, en er was een recreatie tussen de none en de vesper.

Om in den winter het uur van de prime te bepalen, maakte men onderscheid tussen het begin van het licht (dageraad, lux), het ogenblik waarop het mogelijk werd te lezen (donec possit in libro legi), het naderen van den zonsopgang (pene usque ad ortum solis) en den zonsopgang zelf (ortus solis)⁵⁹). Deze vier ogenblikken bakenden drie tijdsruimten af, waarvan beide laatste ieder ongeveer een kwartier vertegenwoordigden. Wat het eerste betreft, van het verschijnen van het licht tot het ogenblik waarop men lezen kon, bleef het vertrekpunt tamelijk onbepaald: de *Statuta Antiqua* spreken van den dag « die door de vensters verschijnt »⁶⁰). Guigo bepaalde dat, op kapitteldagen in den winter, de prime niet bij het aanbreken van den dag, onmiddellijk na de lauden, zouden gezongen worden, maar ofwel bij zonsopgang, zoals in den zomer (tot 1 November), ofwel wanneer men reeds lezen kon (tot de Vasten), ofwel bij het naderen van zonsopgang (in de Vasten)⁶¹). Deze voorschriften zijn gemakkelijk te verklaren. Enerzijds moest enige tijd tussen de lauden en de prime worden voorbehouden, om wille van het principe, geen twee officies onmiddellijk na elkaar in de kerk te zingen. Anderzijds, waren de dagen in de maand October nog lang genoeg om toe te laten de prime tot zonsopgang uit te stellen; en hetzelfde gold voor de Vasten, met het voorbehoud dat in de meeste jaren de eerste Zondagen nog niet zo lang waren.

De Zondag wordt door Guigo meer omstandig in het zevende hoofdstuk beschreven⁶²). Na de prime werd het kapittel van de monniken gehouden en daarna keerden de paters naar

⁵⁹) Voor zonsopgang gebruikt Guigo (c. 29, n. 3) nog een andere uitdrukking: « Qua autem hora a Pascha usque ad kalendas octobris prima, eadem a kalendis octobris usque ad quadragesimam tertia pulsatur, sole videlicet summos irradiante montes ». Daar hier sprake is van het gedeelte van de winterperiode, waarop de kortste dagen voorkwamen, kan de betekenis enkel zijn, dat men de terts begon zodra de hoogste bergtoppen in het zonnelicht baadden, zonder te wachten tot de plaatsen die, zoals het klooster, dieper in de vallei lagen, ook door de stralen van de zon bereikt werden. — Guigo duidt het uur niet aan, waarop in de Vasten de terts werd gezegd. Waarschijnlijk, « ut diutius orationi vacari possit », zegde men de terts later. (Vgl. *Regula S. Benedicti*, c. 48: « In quadragesimæ vero diebus, a mane usque tertiam plenam vacant lectionibus suis ».) — ⁶⁰) « Intervallum non facimus, si dies per fenestras appareat » (*Statuta Antiqua*, p. I, c. 41, n. 10). — ⁶¹) *Consuet. Guigonis*, c. 29, n. 3: « Usque Pascha primam lux inchoat, deinde solis ortum expectat; exceptis tantum diebus solemnibus usque ad kalendas novembris, in quibus reliquos dies imitatur æstatis. Sed et in quadragesima, diebus itidem solemnibus, ut diutius orationi vacari possit, pene usque ad ortum differtur solis. Cæteris vero diebus quibus tenetur capitulum, a kalendis novembris usque ad quadragesimam, donec possit in libro legi protelatur ». — ⁶²) *Consuet. Guigonis*, c. 7, n. 4: « Dominica post primam capitulum tenemus. Inde fratribus ad cellas redeuntibus, si missa ea die cantanda est, id est si sacerdos vel sacerdotes rationabili non impediuntur de causa, statim signum pulsatur; alias enim usquequo tertia sit dicenda differtur. Quod spatium, quantum infirmitas necessitasve permittit, spiritualibus profectibus attribuitur. Post hæc, sacerdos tempore congruo ad ecclesiam reversus induitur, signoque tertia incisione pulsato, præsentibus cunctis aqua sacratur... Post, tertiam inchoat, quam sequitur missa ».

hun cel terug, terwijl het kapittel van de broeders plaatshad⁶³⁾ en de eerste slag voor de conventsmis geluid werd. Hier kan geen sprake zijn van een andere mis, onmiddellijk na de prime : men luidde nooit voor een privaatsmis⁶⁴⁾, en voor een andere mis was er niemand om bijeen geroepen te worden, vermits de paters in hun cel en de broeders in het kapittel waren. Daar in den winter de prime later werd gezegd dan op gewone weekdagen, kon er niet veel tijd overblijven tussen het kapittel van de paters en de conventsmis. Ook stelt men vast dat de *Consuetudines* van Basilius, die de verplichting van het officie van O. L. Vrouw voor allen vastleggen, tevens bepalen, dat de koster, vooraleer den tweeden slag voor de conventsmis te luiden, aan den pater, die het kapittel van de broeders gehouden heeft, den tijd moet laten ook de terts van O. L. Vrouw te zeggen⁶⁵⁾.

Guigo voorziet echter het geval dat het, om een of ander beletsel, niet mogelijk zal zijn de conventsmis te zingen. De woorden, die hij hier gebruikt, « tenzij de priester of de priesters om een of andere reden belet zijn », zijn nagenoeg dezelfde als die, welke hij gebruikt had voor de dagelijkse conventsmis van de Vasten⁶⁶⁾. Ongetwijfeld bedoelt hij hoofdzakelijk de soort wettelijke onreinheid, die iemand in den slaap kon oplopen. Daar niet alle monniken priester waren, kon het gebeuren dat er geen celebrant voor de mis beschikbaar was. Dan moest ook de zegen van het water overgeslagen worden en luidde men slechts om de communitieit voor de terts bijeen te roepen. De *Statuta Antiqua* lieten deze voorschriften over het luiden van de klok na de prime en over het beletsel van den priester wegvallen. In principe bestond het beletsel nog steeds, maar in geval van nood mocht men er overheen stappen⁶⁷⁾.

Na de conventsmis bleef er maar weinig tijd over tot aan de sexte, die het middagmaal in den refter voorafging. Wat het uur van de none betreft, dit werd niet altijd op dezelfde manier berekend. Ongeveer zoals voor de nachtwake, was er een winter- en een zomerperiode met tussen de twee, langs beide kanten, een overgangstijd. Van 1 November tot 1 Februari werd de none onmiddellijk na het middagmaal gezongen; van Pasen tot 1 October werd de maaltijd door de middagrust gevolgd, waarna de none gezongen werd. Van 1 Februari tot Pasen, en gedurende de maand October, was er tussen den maaltijd en de none een vrije tijd voor geestelijke oefeningen⁶⁸⁾.

Tussen de none en de vesper hield men een gezamenlijke recreatie. Dit was, op Zondagen, het ogenblik, waarop de monniken zich van al het nodige voorzagen voor de volgende week. De koster verschafte inkt, perkament, pennen, krijt en boeken om te lezen of om

63) Ibid., c. 42, n. 2. — 64) Voor de jaargetijden en de begrafenismissen wordt het luiden van de klok uitdrukkelijk vermeld (MS. Parkm. B. 84, blz. 55, l. 7; blz. 57, l. 5). — 65) « Ad missam diebus festivis non pulsatur, quoadusque conversis teneatur capitulum, et ab eo qui tenuit, possit tertia Beatae Mariae cantari » (MS. Parkm. B. 84, blz. 64, l. 21). — 66) « Nonam et missam cum praefatione de quadragesima, et vespere omni die in ecclesia cantamus, si sacerdotum adsit copia, vel qui adsunt aliqua rationabili non impediuntur de causa » (Consuet. Guignonis, c. 4, n. 12). — 67) « In neutro autem choro sacerdote parato, potest hebdomadarius de mandato prioris, vel eo absente de mandato vicarii, officium suum facere, et tam ipse quam caeteri, missas quas non oportet differri vel omitti celebrare » (Statuta Antiqua, p. I, c. 43, n. 84). — 68) Consuet. Guignonis, c. 7, n. 8.

te schrijven; de kok deelde groenten, zout en andere benodigdheden uit⁶⁹⁾. In de *Consuetudines* van Basilius leest men het voorschrift, dat de monniken de none en de vesper van O. L. Vrouw niet in het kloosterpand, maar in de cel of in de onmiddellijke buurt ervan moeten zeggen⁷⁰⁾. Men mag hieruit besluiten, dat de recreatie al den vrijen tijd tot aan de vesper in beslag nam, anders zouden de monniken niet meer buiten de cel geweest zijn. Eindelijk werd, na het avondmaal, aan iederen monnik, in den naam van Christus, als een symbolische aalmoes, een brood uitgedeeld⁷¹⁾.

Men ziet dat er, voor den Kartuizer, op Zondagen en kapittelfeesten, bijzonder in den winter, weinig eenzaamheid overbleef: enkele minuten vóór en na de prime, een korte tussenpoos (*parvum intervallum*) na de conventsmis, soms een weinig tijd na het middagmaal (wij laten de middagrust buiten beschouwing), en wat verder nog beschikbaar bleef onmiddellijk vóór de completen.

*

Guigo besluit het negen en twintigste hoofdstuk van de *Consuetudines* met een korte samenvatting, die antwoordt op de vraag van het opschrift: «Wanneer verlaat men de cel?» Men ging iederen dag naar de kerk voor de metten en voor de vesper; nooit voor de completen. Wat de conventsmis betreft, waren er, buiten de Zondagen en de kapittel-feesten, slechts enkele vigilies, — niet meer dan elf, de Quateremper-Zaterdag inbegrepen, — en enkele jaargetijden, die den Kartuizer verplichtten een derde maal zijn cel te verlaten⁷²⁾. Indien er op deze plaats geen sprake is van de wekelijkse mis voor de weldoeners, dan moet men dat aanzien als een bewijs, dat die mis geen conventsmis was⁷³⁾. Na het invoeren van de dagelijkse conventsmis werd de laatste paragraaf van Guigo door de *Statuta Antiqua* gewijzigd als volgt: «Men gaat iederen dag naar de kerk voor de metten, *de mis* en de vesper, enz.»⁷⁴⁾. Daardoor moest de vermelding van de jaargetijden wegvallen: zodra men voorschreef, dat men iederen dag naar de kerk moest gaan voor de conventsmis, kon er geen kwestie meer zijn van «ook nog» te gaan voor de jaargetijden, vermits de mis voor een jaargetijde door geen enkel officie voorafgegaan of gevolgd werd.

Om te eindigen heeft Guigo dus nogmaals de eenzaamheid als het meest kenschetsende element van het Kartuizerleven willen onderstrepen. Het is, ten slotte, zoals ook uit deze

⁶⁹⁾ Ibid., n. 9: «Post nonam in claustrum convenimus, de utilibus locuturi. In hoc spatio incaustum, pergamenum, pennas, cretam, libros seu legendos seu transcribendos, a sacrista; a coquinario vero legumina, sal et cætera hujusmodi poscimus et accipimus» (ibid., c. 7, n. 9). — ⁷⁰⁾ «Diebus autem festivis nonam et vespas B. Mariæ in cella vel in prato circa cellam, non in angulis claustrum vel alibi cantare debemus» (MS. Parkm. B. 84, blz. 54,1. 9). — ⁷¹⁾ Consuet. Guigonis, c. 7, n. 10. — ⁷²⁾ Ibid., c. 29 n. 6: «Generaliter autem in ecclesia matutinas et vespas, in cellis vero semper completorium dicimus; alias enim, nisi festivis diebus, aut vigiliis, aut anniversariis, ad ecclesiam non venimus». — ⁷³⁾ Dit kan men trouwens bewijzen door verscheidene teksten van de *Consuetudines Basiliæ*. — ⁷⁴⁾ «Generaliter autem in ecclesia matutinas et missam et vespas, in cellis vero semper completorium dicimus. Pro aliis horis cantandis non venimus ad ecclesiam, nisi in festis capituli, vel quando in vigiliis aut jejuniis missam habentibus, hora in ecclesia dicenda est ante missam» (*Statuta Antiqua*, p. I, c. 41, n. 24).

bladzijden blijkt, het enige element waardoor dat leven zich duidelijk van de traditionele Benedictijneropvatting onderscheidt⁷⁵⁾. Zelfs wanneer Guigo zijn laatste hoofdstuk, « over den lofprijs van het eenzaamheidsleven », besluit met de opsomming van de voordelen, die men in de eenzaamheid kan genieten, — « suavitates psalmodiarum, studia lectionum, fervores orationum, subtilitates meditationum, excessus contemplationum, baptismata lacrymarum »⁷⁶⁾, — is hij slechts een echo van den H. Benedictus, waar deze met zoveel soberheid spreekt van de « disciplina psallendi », de « lectio divina », het « orationi frequenter incumbere », de « meditatio » waarop allen zich moeten toeleggen, de « brevis et pura oratio » of het gebed onder den invloed van de « inspiratio divinæ gratiæ », en de « compunctio lacrymarum ». En daarbij vergete men ook niet dat, voor Guigo, deze planten van inwendig leven slechts dan kunnen gedijen en vruchten dragen, indien zij gevoed worden door een daadwerkelijke liefde tot Christus en zijn Kerk.

⁷⁵⁾ Men zou slechts één hoofdstuk moeten bijvoegen bij het werk van Dom Odon Lottin: « Considérations sur l'état religieux et la vie bénédictine », om een uitstekende inleiding te bezitten tot het Kartuizerideaal volgens Guigo. In het werk van Dom Lottin worden achtereenvolgens behandeld: de deugd van godvrezendheid, de religieuze staat, de monnikenstaat, de cœnobietenstaat en de Benedictijnergeest volgens den Regel van den H. Benedictus. Een laatste vertakking van dezen boom van Porphyrius zou ons een zesde hoofdstuk geven over de Kartuizeraanpassing van den Regel en zou handelen over de manier waarop het gemeenschappelijk leven getemperd wordt door een wijze proportie van persoonlijke eenzaamheid. — Om tot een juiste beoordeling van de primitieve verhouding tussen Benedictijnen en Kartuizers te komen, mag men nochtans niet uit het oog verliezen dat, sinds den tijd van Petrus Venerabilis en van Guigo, de « gewone » Benedictijnen, zowel als de Kartuizers, een evolutie hebben doorgemaakt, die hen veel dichter bij elkander heeft gebracht. Wat de Benedictijnen betreft, zullen wij slechts twee punten aanhalen. Een beperking van het aantal officies in de kerk, zonder te spreken van de radicale afschaffing van al de bijkomstige officies, is nu vrijwel algemeen en werd verkregen door verschillende officies samen te groeperen. De Benedictijnen hebben ook vaarwel gezegd aan het strikt gemeenschappelijk leven, zoals het nog steeds door de Cisterciënsers der strenge onderhouding (Trappisten) wordt beoefend: iedere Benedictijn heeft nu ook zijn « cel ». Zodra men die twee grondbeginselen aanneemt, is het niet meer onmogelijk zich een Benedictijnercongregatie in te beelden, die zich aan de werken van het buiten-apostolaat zou onttrekken en die tevens, wat het leven in de cel betreft, aan haar leden meer werkelijke, persoonlijke afzondering zou kunnen verzekeren. Men vraagt zich af, welk grondig verschil dan nog zou bestaan tussen die Benedictijnercongregatie en de Kartuizerorde. De kwestie van de maaltijden, in de cel of in den refter, wordt dan misschien de bijzonderste. — ⁷⁶⁾ *Consuet. Guigonis*, c. 80, n. 11.
Post scriptum. Over de evolutie van den Kartuizerdagorde zal men nog andere bijzonderheden vinden in onze bijdrage: « De Eucharistische evolutie van de oude Kartuizer-liturgie, De dagelijksche Mis », in *Studia Eucharistica*, Antwerpen, 1946, blz. 102-131.